

De folklorist

Avrom Karpinovitsj

Op de vismarkt van Wilne was het vol. In de smalle doorgang tussen de rijen kuipen liepen vrouwen uit de hele omgeving rond. Omdat de vrouwen van Poplaves en Zaretsje er lucht van hadden gekregen dat uit de meren van Braslav goedkope spiering was aangevoerd, kochten ze flink in. De vingers van de vissersvrouwen brandden ervan. Het ging er snel aan toe. Hier hoefden ze niet bij elk visje het kieuwdeksel op te tillen om de kopers ervan te overtuigen dat het daar rood was – een teken van versheid. De klant kreeg een mand katvis in de handen gestopt met het verzoek om door te lopen.

Op zo'n dag was de folklorist Rubinstein erop uitgegaan om materiaal te verzamelen. Hij kwam uit een stadje helemaal achter Byalistok om folklore te verzamelen in het Jeruzalem van Litouwen. In het Jiddisje Wetenschappelijke Instituut had men hem gezegd dat als hij echte volkstaal wilde vinden, hij moest rondlopen op de vismarkt van Wilne. Hoewel Rubinstein mank liep, was hij in staat om zich voor een spreekwoord naar het andere eind van de stad te slepen. Zo was hij ook deze keer heel vroeg opgestaan en kwam hij op de vismarkt. Het was een zware tocht voor hem. Het viel hem lang niet gemakkelijk om zijn manke been voort te slepen van de Savitsjerstraat, waar hij zijn kamertje had, naar de markt, maar wat heeft men niet over voor de folklore...?

Rubinstein had zich in zijn hoofd gezet dat de Wilner uitdrukkingen zo snel mogelijk gered moesten worden, want het zou een groot verlies voor de cultuur zijn als ze onverhoopt verloren gingen. Omwille van zijn grote liefde voor de folklore was hij zelfs vrijgezel gebleven. Hoewel hij heel wat huwelijksaanzoeken had gehad, en van goede partijen, had hij ze allemaal afgewezen. Op het instituut wilde men hem koppelen aan de stagiaire Zelde, een oude vrijster, specialiste in joodse gerechten tot helemaal in de twaalfde eeuw. Rubinstein zag echter in zijn rijke verbeelding hoe Zelde de stagiaire als een ooievaar op haar lange, dunne benen naar het instituut beende, terwijl hij achter haar aan kwam hinken. Dat beeld beviel hem helemaal niet. Wilne zou hen hartelijk uitlachen.

Nu stond hij op de vismarkt te loeren naar folklore. Hij durfde niet dichterbij de kuipen te komen, uit angst dat hij voor schut gezet zou worden. Ook al omdat het rond om de kuipen glibberig was, en dan zou hij lelijk kunnen uitglijden. Hij stond aan het uiteinde van de kramen en hij had het niet meer. Roezjke de visvrouw liet zich helemaal gaan. Rubinstein hoorde uit de verte maar één op de tien woorden, maar wat hij hoorde was genoeg om hem het water uit de mond te laten lopen. Roezjke had een vrouw de les geleerd en was maar al te graag bereid haar een klap met een karperstaart te verkopen.

Bij de kuipen begon het leeg te worden. De visvrouwen begonnen hun schubbig schorten uit te doen. Nog even en de vismarkt zou verlaten zijn. De eerste die hem opmerkte was Channe-Merke de visvrouw. Haar kuip stond helemaal aan het uiteinde. Ze zag een jongeman pas op de plaats maken, zonder een mand in zijn hand. Ze vroeg zich af wat dat te betekenen had: dat hij geen vis kwam kopen was immers zo duidelijk als wat. Het kon bijna niet anders of hij was een spion van de gemeente. Want wat betekende dat pas op de plaats maken met een potlood in de hand anders dan het controleren van de weegschaal? Channe-Merke had het meest van alle visvrouwen de neiging om minder af te wegen dan de klant toekwam. Op Jom Kipper, bij het Jizkor, als ze haar bittere hart luidkeels uitstortte, zei Joël de sjammes altijd: Channe-Merke, huil wat minder en weeg liever het goede gewicht af...

Channe-Merke was echter niet voor een kleintje vervaard. Ze lonkte naar Rubinstein met de gouden kroon op haar voortand: 'Meneertje, 'k zal u lekker een kilo zeelt meegeven, levendige, u ken ze nauwelijks naar huis dragen...'

Rubinstein raakte in verwarring en wist niet wat hij moest antwoorden. Hij keek Channe-Merke onnozel aan, hoe ze daar stond met een wollen doekje met rafelige franje om haar hoofd. Haar wangen gloeiden van de goede verdiensten, en haar ogen, zulke vrolijke ogen, maakten hem onrustig.

Rubinstein bleef maar zwijgen.

'Nou, meneertje, wat zou u zeggen van een paar snorvissen gratis erbij?' hield Channe-Merke vol. 'Uw vrouw zal niet weten hoe ze het heb met u...'

Uiteindelijk kwam de folklorist bij zinnen en stamelde: 'Ik... ik zoek geen vis...'

'Iets anders heb ik niet te bieden. Wat zoekt u dan?'

'Een paar goede vloeken...' bracht Rubinstein uit.

‘Huh?!’

‘U moet begrijpen... ik verzamel vloeken, uitdrukkingen... ik heb daarnet gehoord hoe u praatte...’

Channe-Merke slaakte een zucht van verlichting: ‘Dus... u is niet van de gemeente? Want ik dacht... nou, in dat geval ken u voor mijn part ondersteboven in de grond zakken...’

En Channe-Merke, tevreden dat ze de zaak ongeschonden doorstaan had, schreeuwde over de hele markt, wijzend op Rubinstein: ‘Vrouwen! Deze meneer verzamelt vloeken, wie heb er wat te koop?’

Er ontstond een oploop rond Rubinstein. Alle visvrouwen wilden van dichtbij het verschijnsel aanschouwen. Rubinstein wilde proberen hun uit te leggen wat folklore was, maar ze lieten hem niet aan het woord komen. De visvrouwen, Roetzjke en Tsirl de nietsnut voorop, verdrongen zijn woorden in spot en lawaai.

Na deze afgang maakte Rubinstein zich snel uit de voeten. Channe-Merke had met hem te doen. Eerder had ze helemaal niet opgemerkt dat hij met zijn been trok. Het deed haar verdriet dat zij schuldig was geweest aan de opschudding. ‘Misschien is dat wel een soort beroep van hem’, zei ze bij zichzelf.

*

Rubinstein zette zijn eergevoel opzij en ging nogmaals zijn geluk beproeven bij de visvrouwen. En niet zozeer bij alle visvrouwen als wel bij een – bij Channe-Merke. Je zou denken dat hij op haar het meest boos zou zijn, maar hoe hij zich ook over haar wilde opwinden, het lukte hem niet. Haar rode wangetjes en glimmende ogen, die goudachtig glansden, hadden hem veroverd. Al een paar nachten beseftte hij weer, op zijn smalle bed, dat hij niet slechts een folklorist was, maar ook een man. Jarenlang was Rubinstein in beslag genomen door het verzamelen van volkswijsheid. Hij had zich helemaal ondergedompeld in spreekwoorden, vloeken, verwensingen, gezegdes. Van ’s ochtends vroeg tot ’s avonds laat was hij opgeslokt door zijn verzamelingen. Hij was volkomen immuun voor elke verleiding. Toen kwam er een zekere Channe-Merke, die hem met één glimlach van het rechte pad bracht.

De folklorist deed zijn uiterste best zijn gevoelens te begraven en op de markt te komen met droge, wetenschappelijke doeleinden. Maar het lukte hem niet. Channe-Merke spookte hem door het hoofd en verhinderde hem ergens anders aan te denken.

‘Ah, daar hebben we de meneer van de vloeken! Laten we het onderdeurtje in stukken hakken en vlooiënmaagjes bakken. Wat een gast!’ verwelkomde Channe-Merke hem.

Rubinstein kreeg het warm in al zijn ledematen. Hij rook folklore. Gracieuw knoopte hij zijn regenjas los, haalde zijn notitieboekje te voorschijn en begon snel aantekeningen te maken.

‘Zegt u nog eens iets’, verzocht Rubinstein Channe-Merke. ‘Als u iets zegt, schrijf ik het op.’

‘Schrijf maar wat u wilt. Zijn er soms niet genoeg gekken in Wilne? Ik wou alleen maar weten of dat een beroep is van u, of doet u het zomaar, omdat het ken lijen?’

Rubinstein spaarde kosten noch moeite om Channe-Merke de verheven doelen van de folklore uit te leggen. Terwijl hij sprak, knikte Channe-Merke. Ze begreep niet alles, maar iets van de zaak drong er toch wel tot haar door. Er kwamen nog meer vissersvrouwen naar Channe-Merkes kuip om hun oor te luisteren te leggen. Tsirl de nietsnut wilde weer beginnen met haar streken, maar ditmaal liet Channe-Merke het niet toe en schreeuwde ze tegen de vrouwen: ‘Als jullie de man wat willen verkopen, ga je gang, en anders...’ Ze had hun eens goed de waarheid willen zeggen, maar bedacht zich op het laatste moment. Channe-Merke schaamde zich voor Rubinstein.

De folklorist had die dag niet veel schatten verzameld, maar toch was hij buitengewoon tevreden. Channe-Merke had hem gezegd dat hij zaterdagochtend naar het parkje in de Trokerstraat moest komen, daar zouden ze wat kunnen praten.

*

Zelde de stagiaire zat in een zijkamertje van het instituut te schrijven over een joods gerecht: *sjlaiskes*. Daarbij kauwde ze op een homp brood, dun besmeerd met weikaas. Zowel het kauwen als het schrijven viel haar zwaar: ze had kiespijn, en met het gerecht *sjlaiskes* wist ze zich ook geen raad. In één boekje had ze een aanwijzing gevonden dat het deegbolletjes waren, gekneet in honing met maanzaad. In een ander blaadje werd gezegd dat het een soort koekje moest zijn, bestrooid met

amandelen. Door de twijfel welke versie ze moest overnemen werd het haar nog zwaarder te moede. Nu had ze wel graag een lekkernij gelust, zij het een hedendaagse. Het ging Zelde de laatste tijd niet voor de wind. Ze had een nieuwe jas gekocht bij de uitdragerij van De Neus. Niet voor zichzelf, maar voor Rubinstein. Hij zou eens op het idee kunnen komen haar mee te nemen naar een concert van het koor van Gerstein. Maar wat dacht je? Rubinstein keek haar kant niet op. Ze zaten in één kamer, de bureaus tegen elkaar, maar niks hoor. Goedemorgen – goedemorgen. Dat liep maar van de ene naar de andere kamer, met hele lijsten folklore, pronkte met zijn schatten... Iedereen genoot ervan, gaf hem schouderklopjes... Dr. Weinreich, de directeur van het instituut, had hem gefeliciteerd... Hij had een of andere vissersvrouw leren kennen, een achterlijk sujet, van wie hij zijn informatie kreeg... Als hij het nou nog wetenschappelijk deed, zonder zijn werk te vermengen met persoonlijke sympathieën... Op het instituut wist men te vertellen dat ze op zaterdag altijd samen bij de Slotheuvel zaten.

Zelde stond op van haar bureautje, beende door de kamer en voelde eens goed hoe het met haar kies was. Daarbij zuchtte ze hevig. Dat was je lot als je altijd studeerde, zocht, rondtastte in de boeken, dat een simpele vrouw meer plezier in haar leven had dan zij, met al haar kennis...

Op Rubinsteins bureau lagen zijn notities. Zelde bekeek ze met een schuine blik, als een kip de haver. Op een groot blad wit papier stond in een krullerig handschrift: 'Materiaal voor folkloreonderzoek, genoteerd bij de vrouw Channe-Merke Solodoechin, vishandelaarster op de vismarkt van Wilne. Spreekwoorden: Als je al een hond bent, wees dan geen varken; als een pechvogel een haan slacht, gaat de haan ervandoor; de beste vraag is de hamvraag; de eerlijkste maat is vrouwenpraat; van liefde krijgt ze...'

Zeldes pijnlijke kies verhinderde haar verder te lezen, maar toch wierp ze nog een blik op de rubriek 'Vloeken': 'Moge je met gezang uitgedragen worden; een wankel balkon op je kop; mogen je darmen gebruikt worden om de was aan op te hangen.'

Langer hield Zelde het niet uit. Ze spuugde eens goed en ging naar haar bureautje om de herkomst van het gerecht *sjlaiskes* te zoeken.

*

Channe-Merke kwam nu steeds naar de markt met een schoon schort. Als ze Rubinstein dan tegen het lijf liep, zou ze zich niet hoeven schamen. Ze wilde dolgraag in de smaak vallen bij de folklorist. De zaterdagse ontmoetingen met hem hadden haar erg opgewonden. Ze was alweer bijna twee jaar weduwe. Arke de nettenwerper was zo'n goede man geweest. Geen drinker. Maar wat had je daaraan als hij er niet meer was? Niemand in Braslav kon hem vergeten. Hij was daar een van de belangrijkste vissers geweest. Zijn manier om het net te werpen was beroemd. Er ging geen nacht voorbij of hij bracht wel een paar netten vol vis mee. Wat er precies gebeurd was, wist men tot op de huidige dag nog niet: of de waternimf, de blonde Kriguda, die op de bodem van het meer woonde en ieder seizoen een andere man nodig had, hem had verleid in haar woonvertrekken, of dat zijn compagnon, Iserke de pummel, een woordenwisseling met hem had gehad en hem bij het ophalen van het volle net overboord had geduwd, men wist het niet, het water had hem niet uitgespuugd. Iser had gezworen bij zijn moeder dat Arke die nacht helemaal niet was komen vissen, maar kon je zo'n pummel geloven? Een paar vissers, Arkes beste vrienden, hadden een goed woordje voor haar gedaan bij de rabbijn van Braslav. Die had haar al tot een *agoene*, een verlaten vrouw, willen verklaren. Iedereen uit de branche, Iserke voorop, had toenaderingspogingen gedaan; maar wie kon nog bij haar in de smaak vallen na Arke? Misschien zo iemand als Rubinstein. De hele vismarkt wist inmiddels dat hij een edelman was, dat hij boeken schreef. Channe-Merke was helemaal in de war. Ze liep als verdwaasd rond. Behalve dat hij mank liep, was de folklorist helemaal geen onaantrekkelijke man, dacht Channe-Merke, en dan het respect dat hij toonde. De vissersvrouwen uit haar eigen omgeving spraken heel anders tegen haar.

*

In het parkje in de Trokerstraat is het leeg. Channe-Merke zit opgedoft naast Rubinstein, die aan haar lippen hangt. De bank waarop ze zitten, zinkt weg in afgevallen gele kastanjebladeren. Het is kil, Channe-Merke kruipt weg in haar jasje van kattenbont, en de folklorist heeft niet eens het benul om een klein eindje in haar richting op te schuiven. Channe-Merke straalt. Gepoederd, haar haar gekamd, met een krulletje over haar witte voorhoofd, glimlacht ze Rubinstein toe en wacht af. En ander in zijn

plaats had een arm om haar schouder gelegd, of zelfs iets ondeugends gedaan. Rubinstein heeft echter maar één zorg: hoe hij kan onthouden wat ze zegt, zonder een gezegde te vergeten dat van nut kan zijn voor zijn grote verzameling. Het is niet gepast om altijd maar meteen ter plekke notities te maken. Zijn stijve been heeft hij voor zich uitgestrekt, als een slagboom tussen haar en hem, die niet gepasseerd mag worden.

‘Drie zaken kennen nooit kwaad: een bed, een bad en een lekker stukkie vis... dat zeg ik u. Wat zitten we hier in een parkje te vernikkelen, te blauwbekken? Ik heb thuis allerlei lekkers, goed genoeg om keizers voor te zetten. We kennen theezetten. Een stukkie gemarineerde snoek is er ook...’

Rubinstein onderbreekt haar: ‘Nee, dank u wel, heus, doet u geen moeite...’

‘Wie moeite, wat moeite. Het staat allemaal klaar. Mogen onze vijanden een bult op hun kop krijgen, zo groot als de cake die al vanaf gisteren klaarstaat. Kom, meneer Rubinstein, u moet wat eten. Verstand moet je op je bord zoeken.’

De folklorist aarzelt. Maar Channe-Merke toont hem met haar sappige welbespraaktheid dat er niets beters kan bestaan dan met haar meegaan en een lekker stukje vis proeven. Daarom gaat hij toch maar mee, omwille van de folklore, en stapt met Channe-Merke voort naar haar huis. Channe-Merke loopt naast Rubinstein aan zijn gezonde kant. Af en toe grijpt ze hem bij de arm. Rubinsteins ogen worden warm. Hij kijkt niet naar zijn begeleidster en hoort niet wat ze zegt. Een herfstige melancholie begeleidt hem op zijn weg naar Channe-Merke.

*

Channe-Merke is fatsoenlijk geworden. Ze is op haar taal gaan letten. De vrouwen op de markt kennen haar niet meer terug. Zelfs afwegen doet ze nu beter. Alles voor Rubinstein. Roezjke de vissersvrouw heeft haar geleerd dat als ze in de smaak wil vallen bij de folklorist, ze er niet zomaar wat moet uitflappen. Het is een nette man, en zij, Channe-Merke, slaat soms taal uit die je niet in de mond hoort te nemen. Alle vissersvrouwen weten inmiddels dat Rubinstein bij Channe-Merke in- en uitloopt. In Wilne is zo iets al eerder voorgekomen. Toen had de acteur Bizdoen een meisje van Lejbe de poelier aan de haak geslagen...

Channe-Merke kwam tegenwoordig naar de markt met gekamd haar, op pantoffeltjes, niet op Arkes laarzen. Iedereen wist dat er een verloving op komst was... alleen Tsirl de nietsnut zag niets in de hele zaak. Ze zei dat er uit die Rubinstein nog eens een kikker te voorschijn zou springen. Een visser was hij niet, bij Gitke in de kroeg kwam hij niet, dus moest hij wel handelen in blanke slavinnen, dat kon niet anders...

Toen nam Roezjke het initiatief om naar het instituut te gaan en te vragen naar Rubinstein. Ze kwam stralend terug. Ze hadden daar niet geweten wat ze met haar aan moesten. Op één vrouw na – zo vertelde ze – een lelijk mens, een lange, oude vrijster, die rare gezichten trok en raar liep.

Maar Rubinstein kwam niet meer op de markt. Ook bij Channe-Merke vertoonde hij zich nog maar zelden. Hij had eerder dan verwacht genoeg materiaal verzameld en zat daar 's avonds aan te werken. Channe-Merke begreep het niet: toen ze smerig was tot aan haar hals, had de folklorist geen dag overgeslagen om zich te melden bij de kuip, en nu, nu ze elke klant smakelijk eten toewenste en er een visje bij gooide op de weegschaal, liet ze hem blijkbaar koud.

Terwijl ze toch alles deed om de folklorist te behagen. Haar huis hield ze de hele week netjes alsof het sjabbes was, een tafelkleedje op tafel, de bedden opgemaakt met een gebloemde spreij. Ze had zelfs in de passage een afbeelding gekocht van Adam en Eva, hoe ze, op blote voeten, uit het paradijs verdreven werden. Maar hoe harder ze haar best deed om intelligente dingen te zeggen, des te bedrukker ging Rubinstein kijken. Onlangs had ze de hele avond thuisgezeten, telkens als de deur maar even kraakte, sloeg haar hart een slag over. Ze had op hem gewacht, maar hij was niet gekomen.

*

De volgende dag trof Rubinstein Channe-Merke bij de ingang van het instituut. Ze durfde niet naar boven te gaan, daarom had ze een halve dag op hem staan wachten.

Rubinstein stond perplex. Hij had Channe-Merke toch niet op verkeerde gedachten gebracht?

‘Meneer Rubinstein,’ begon ze opgeblazen, ‘denkt u dat Channe-Merke een zak met vloeken en spreekwoorden is: je maakt hem open, steekt er je hand in en haalt er iets uit om boeken over te

schrijven? Channe-Merke heeft ook een hart.' Daarbij wees ze op haar gevulde linkerborst. 'Zo gaat men niet om met een vrouwspersoon, als men ziet dat ze om u geeft... Als u nou meteen had gezegd dat u dat dwaze vissersvrouwtje alleen maar nodig had voor de vloeken... nou ja, dan had u mijn zegen gehad...'

Het was voor het eerst van zijn leven dat Rubinstein zo sterk het gevoel had dat zijn vrijgezellenleven mislukt was. Hij had haar willen zeggen dat het niet was zoals zij dacht, dat... maar voordat hij de kans kreeg om zijn mond open te doen, was ze al verdwenen om de hoek van de Wiwulskistraat.

Rubinstein droeg zijn bittere lot, kocht een groene rugzak en hinkte weg uit Wilne om folklore te verzamelen in een andere stad...

Vertaling: Hilde Pach

Uit: *Grine medine* 16 (juli 2004)